

УДК 316.36.37.

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.33>**Н. А. Уманець**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1756-5695>*старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи
Національного університету «Львівська політехніка»***КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВЗАЄМИН У СУЧАСНІЙ СІМ'І**

Постановка проблеми. Сім'я є однією з основних цінностей, яка є стійкою і мало схильною до змін. Водночас сучасна сім'я, як і все суспільство, змінюється: спостерігається різноманіття сімейних типів і конфігурацій, змінюються матримоніальні та прокреаційні установки та поведінка, інституційні аспекти шлюбу стають менш важливими, проявляється варіативність уявлень у сфері батьківства та різноманітність відносин між різними поколіннями членів родини. Зазнають значних змін й її традиційні функції – репродуктивна, економічна, фоціалізація та ін.

У сучасному суспільстві стрімко змінюються не лише технології, але й форми взаємодії між людьми, зокрема в сімейному середовищі. Те, що недавно вважалось нормальним у спілкуванні між батьками та дітьми, сьогодні вже не працює або викликає супротив. Замість діалогу часто виникає мовчазне віддалення, уникнення важливих тем, відсутність емоційного відгуку. Особливо виразно це проявляється у період підліткового віку, коли діти прагнуть незалежності, а батьки навпаки – намагаються втримати контроль. У результаті сторони не лише перестають чути одна одну, але й дедалі частіше опиняються в ситуації глибокого комунікативного розриву. Цей розрив може супроводжуватись відкритими конфліктами, або проявлятися у зниженні якості спілкування, втраті довіри, підвищенні замкненості та відчуження. Дистанціювання стає своєрідною нормою – звичним способом уникнення напруги. Така тенденція є тривожною, адже вона свідчить про поступове руйнування зв'язку в родині, що у майбутньому може мати наслідки як для особистого розвитку дитини, так і для психологічного стану батьків. На цьому тлі постає потреба не лише в теоретичному аналізі причини та механізмів дистанціювання між батьками та дітьми, але й у пошуку практичних рішень, які допомогли б зменшити цю комунікативну прірву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З позицій психологічної науки дистанціювання між батьками і підлітками є складним явищем, що відображає як закономірності психічного розвитку особистості в підлітковому віці, так і особливості функціонування сім'ї як соціаль-

но-психологічної групи. У працях Ващенко І. та Кондрацької Л. розглядаються зміни у структурі сімейної взаємодії, які значною мірою впливають на дітей. Авторки зазначають, що нестабільність, емоційна закритість одного або обох батьків, а також рольові конфлікти в сім'ї сприяють формуванню у дитини відчуття небажаності комунікації, уникання відвертих розмов, знищенню рівня довіри [2]. У своїй статті Цуркан Т. досліджує ключову роль родинної взаємодії у становленні особистості дитини. Особливу увагу авторка приділяє питанню емоційного клімату в родині. Вона підкреслює, що саме загальний настрій родинного життя (домінування позитивних або негативних емоцій) – створює для дитини або ресурсне середовище, або стресогенне. Тож взаємини з батьками – ключова основа, на якій вибудовується вся структура особистості [8]. Таким чином, у психологічному дискурсі наголошується на важливості збереження емоційного контакту та підтримки, навіть за умов поступового зростання особистої автономії дитини.

З погляду педагогіки, дистанціювання між батьками і підлітками є наслідком порушеного балансу у виховній взаємодії, який виникає через авторитарність, педагогічну негнучкість, а також – нерозуміння змін, які відбуваються в підлітковому віці. У публікації щорічника «Діти. Батьки. Сім'я» зазначено, що одна з причин емоційного віддалення дітей – це невміння батьків переходити від контролюючої ролі до партнерської, що є необхідним в підлітковий період.

Педагогіка розглядає дистанціювання між батьками і підлітками не як «поведінкову девіацію» дитини, а як реакцію на негнучку або емоційно холодну виховну стратегію. Історичний досвід української педагогіки, а також настанови класиків вказують на те, що ефективне виховання в підлітковому віці можливе лише за умов гуманного, партнерського і ціннісно-орієнтованого підходу. Батьки повинні виконувати не лише дисциплінарну функцію, а й бути педагогами довіри, які підтримують, а не придушують особистість підлітка [1].

У сучасному суспільстві трансформації культури, зокрема уявлень про сім'ю, батьківство, дитинство і комунікацію, безпосередньо впли-

вають на характер взаємодії між поколіннями. Культурологія як міждисциплінарна наука дозволяє дослідити яким чином соціокультурні зміни призводять до появи нових форм дистанціювання в родинній комунікації, особливо між батьками і дітьми. У науковому дослідженні Кравченко Г. акцентує увагу на тому, що в умовах постмодерної культури сім'я перестає бути лише осередком відтворення традицій і дедалі більше стає простором індивідуальної самореалізації. У статті зазначається, що сучасна сім'я втрачає стабільність, а поняття «шлюб» і «батьківство» більше не сприймаються як безумовно обов'язкові соціальні інститути, що раніше задавали межі прийнятної поведінки для всіх членів сім'ї, включно з дітьми. Сім'я дедалі частіше виконує не функцію регулятора, а формується під тиском запитів індивіда, що створює основу для динамічного переформатування ролей [5]. У такому контексті підлітки, які ще не мають чіткої ідентичності, часто залишаються без культурної опори у родині, адже їхні батьки самі переживають кризу традиційних ролей. У результаті зникає єдиний ціннісний простір, що унеможлиблює повноцінний діалог поколінь.

Козлова І. В. в своєму дослідженні показує, що в умовах урбанізованого середовища спостерігається розрив між поколіннями, спричинений несумісністю культурних моделей поведінки. Молодь тяжіє до мобільних, гнучких форм комунікації, орієнтованих на цифрову ідентичність, тоді як старше покоління часто залишається в межах нормативно-традиційного уявлення про поведінку та ролі в сім'ї [4].

У філософсько-культурному аналізі Штаталович І. і Штаталович О. розглядається сутність сім'ї як культурного явища у двох полярних формах – традиційній і сучасній. У традиційній системі сімейна ієрархія будувалась на чітко закріплених ролях і обов'язках. Сучасна сім'я тяжіє до гнучкості й варіативності. Права дитини визнаються як рівні, змінюється тональність спілкування, батьки часто намагаються бути «друзями», а не авторитетом. Але саме в цьому і криється новий конфлікт: відсутність чітких меж та культурно обґрунтованих ролей може спричинити дезорієнтацію у підлітка, який ще не готовий до повної автономії. Тож традиційна сім'я створювала умови для ритуалізованого переходу дитини в дорослість. Сучасна – пропонує вибір, але не гарантує підтримки [9].

Соціологічний аналіз дистанціювання між батьками і підлітками розкриває це явище не лише як результат індивідуальних труднощів у спілкуванні, а як відображення глибших структурних змін в суспільстві. Такий підхід дозволяє побачити зв'язок між особистіс-

ними процесами і трансформаціями соціального порядку, культурних норм, технологічних умов та сімейної динаміки [2; 7].

У науковій літературі дистанціювання розглядається не лише як результат конфлікту чи уникнення, але і як спосіб збереження особистісної цілісності в умовах напруги. Зокрема, Склярук А. та Петрунько О. аналізують його як універсальний механізм самозахисту, що в певних умовах сприяє стабілізації стосунків, але за відсутності коригуючої взаємодії з боку батьків може мати деструктивні наслідки для емоційного розвитку дитини. Також на увагу заслуговує окреме дослідження Склярук А., яка вивчає комунікативний простір проблемної родини. Вона показує, що в умовах порушення сімейної взаємодії дистанціювання набуває характеру стійкої конфігурації, яка трансформує способи емоційного включення або виключення дитини з комунікації. Такі конфігурації, як «конфліктна», «опосередкована» або «коаліційна», створюють середовище, у якому дитина втрачає відчуття підтримки, підсилюється почуття самотності, формуються деструктивні патерни поведінки, зокрема схильність до протесту, уникання взаємодії та емоційна ізоляція, а також зростає ймовірність пошуку підтримки поза межами родини (в тому числі серед небезпечних та маргіналізованих груп) [6]. Отже, актуальність дослідження теми полягає в необхідності цілісного аналізу дистанціювання як складного міжособистісного та культурно зумовленого процесу, що істотно впливає на розвиток особистості, динаміку сімейної системи та процеси соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив необхідність подальших наукових пошуків шляхів ефективного формування навичок вдалої міжпоколіннєвої комунікації для покращення сімейної взаємодії.

Метою статті є дослідити дистанціювання в комунікації батьків та дітей як складного міжособистісного та культурно зумовленого процесу, що істотно впливає на розвиток особистості, динаміку сімейної системи та процеси соціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси у сімейній сфері, що відбуваються у контексті глобальних викликів та під час структурних перетворень українського суспільства, визнаються усіма вітчизняними дослідниками (Алексєнко Т., Кравченко Г., Козлова І., Склярук А., Слюсар Л., Стрельник О. та ін.). Зміни сучасної сім'ї безпосередньо відбиваються на міжпоколіннєвих взаємодіях. Відбувається відхід від традиційної патріархальної сім'ї, в основі якої лежить тверде верховенство старшого поко-

ління, повага до традицій та безумовна турбота дітей про батьків. Трансформуються подружні стосунки та стосунки дітей, батьків та пра-батьків. Існування різноманітних сімейних форм призводить і до різноманітності патернів міжпоколіннєвих взаємодій: від солідарності, амбівалентності, поєднання близькості та дистанції до міжпоколіннєвих конфліктів, криз, розривів, дистанціювання. Таким чином, сім'я та міжпоколіннєві сімейні взаємодії – це ті сфери життя, в яких зберігаються традиційність та наступність, і в той же час вони відкриті новому, яке багато в чому визначається особливостями демографічних та соціально економічних структур та процесів.

Специфіка трансформацій сім'ї та міжпоколіннєвих відносин проявляється в поєднанні, одночасному існуванні старих і нових явищ та трендів їх розвитку. Усталені, старі поняття та відносини, змінюючись у сучасних умовах, наповнюються новим змістом. Спостерігається різноманітність та варіативність поведінкових переваг у відносинах між старшим та молодшим поколінням сім'ї. В останні роки виникли абсолютно нові явища: розширилось потенційне коло родичів, з'явилися нові форми підтримки сімейної комунікації за допомогою сучасних телекомунікаційних технологій, тенденції заміщення функцій нуклеарної сім'ї іншими інститутами. Особливістю сучасного етапу розвитку є те, що в життя вступає покоління, соціалізація якого припала на початок нового століття. З'являються молоді люди з іншими поведінковими практиками, цінностями, поглядами на соціальну реальність. Не дивлячись на збереження високої значущості сім'ї та дітей, змінюються поведінкові патерни. До найбільш важливих з них можна віднести: пізніший вступ у шлюб і час залишення батьківського дому, зростання кількості неповних сімей, збільшення числа розлучень та необов'язковості спільного проживання подружжя, поширення малодітності та збільшення кількості дітей, батьки яких мешкають у незареєстрованому шлюбі, збільшення частки розширених сімей (подружні пари або матері з дітьми, що живуть з батьками або іншими родичами).

У травні 2025 р. нами із групою студентів було проведено дослідження «Дистанціювання у комунікації між підлітками та батьками: соціальні чинники». Опитування підлітків та батьків здійснювалося методом анкетування. Опитування проводилося на базі трьох загальноосвітніх навчальних закладів м. Львова: СЗШ №48, СЗШ №36 та Ліцею № 2. Загальна кількість респондентів склала 200 осіб. Підлітки: у вибірковій сукупності переважали дівчата – 68%, тоді як

частка хлопців становила 32%. Віковий розподіл: 11-ті класи – 39%, учнів, 10-ті класи – 36% учнів, а 9-ті класи – 25% учнів.

Батьки: жінок – 81, а чоловіків – 19. Переважна кількість батьків мала вік від 31 до 40р. – 49,5%, і також від 41 до 50р. – 39,6%.

Обидві анкети охоплюють ключові аспекти взаємодії між батьками й підлітками: емоційний контакт, стиль спілкування, конфлікти, рівень довіри та вплив цифрових технологій. Однак результати показали значні розбіжності у сприйнятті ситуації кожною зі сторін.

1. Емоційна відкритість і довіра. Більшість батьків (62%) вважає, що завжди емоційно підтримують дітей і уважно їх слухають, а 30% оцінили зв'язок з дитиною як «глибокий і стабільний». Водночас, лише 11% підлітків зазначили, що дуже часто діляться своїми емоціями з дорослими, а 33% – що роблять це «часто». Таким чином, майже третина підлітків (33%) рідко, або майже ніколи не підтримують емоційний контакт із батьками, що свідчить про наявну емоційну дистанцію, не завжди помітну дорослим.

2. Рівень розуміння. Батьки схильні оцінювати себе як достатньо уважних і розуміючих, однак 17% підлітків вказали, що батьки їх рідко, або зовсім не розуміють. Ще 21% відповіли, що це трапляється лише іноді. Хоча загальна тенденція позитивна (59% підлітків відчують здебільшого розуміння), п'ята частина молоді демонструє явну невпевненість у якості комунікації.

3. Приховування та дистанція. 75% підлітків зізналися, що схильні приховувати певні аспекти свого життя від батьків. Цей показник чітко вказує на високий рівень дистанціювання. Батьки, у свою чергу, не демонструють усвідомлення цього явища в таких масштабах, що свідчить про «приховану» дистанцію, не завжди помітну дорослим.

4. Конфлікти та причини непорозуміння. Обидві групи відзначають часті конфлікти, але їхній досвід відрізняється. Батьки повідомили, що конфлікти трапляються кілька разів на рік (34%) або кілька разів на місяць (26%). Натомість підлітки вказали частішу інтенсивність: 37% – кілька разів на місяць, 16% – кілька разів на тиждень, а 8% – майже щодня. Основними причинами конфліктів у обох групах є використання гаджетів, навчання та домашні обов'язки. Однак для підлітків тема гаджетів – найбільш конфліктогенна (32% «часто» або «завжди» мають конфлікти через це), тоді як батьки лише частково відзначають цю тему як проблемну.

5. Поведінка під час конфлікту. Більшість батьків (53%) зазначили, що намагаються вирі-

шити конфлікт мирно, але 41% зізналися, що підвищують голос або кричать. Серед підлітків 29% намагаються говорити спокійно, 24% – завжди дотримуються конструктивної стратегії, але значна частина (28 – 25%) відчуває роздратування, хоч і стримує себе. Це вказує на глибоку емоційну напругу, навіть, коли зовні поведінка лишається контрольованою.

6. Вплив цифрових технологій. 10% батьків зізналися, що відволікаються на телефон під час спілкування з дитиною. Підлітки ж частіше розглядають технології як бар'єр: 48% використовують гаджети, щоб уникати складних розмов, 42% вважають, що соціальні мережі частково замінюють живе спілкування з батьками, а 50% – що через цифрові технології батьки стали тривожнішими. Попри це, 55% підлітків вважають, що цифрові технології загалом покращують їхню комунікацію з батьками. Отже, маємо амбівалентний вплив технологій, який водночас може як поглиблювати дистанцію, так і виступати містком взаємодії.

7. Сексуальна та тілесна тематика. Тут спостерігається найвищий рівень замовчування: лише 28% підлітків спокійно обговорюють із батьками теми тіла та статевого дозрівання. Ще 51% або уникають цих тем, або вважають їх непотрібними, або ніколи не мали таких розмов. Це свідчить про культурно обумовлені табу, а також брак навичок довірливої відкритої комунікації.

8. Загальний стан взаємин. Обидві групи виявили загальну тенденцію до збереження або навіть покращення зв'язку. 75% підлітків повідомили про зближення з батьками останніми роками, а більшість батьків вважає емоційний зв'язок стабільним. Проте внутрішня тривога (54,4% батьків) і відчуття дистанції (13% батьків, 33% підлітків) все ж свідчать про наявність структурного напруження в комунікації.

Висновки. Результати емпіричного дослідження засвідчили, що серед підлітків поширеним є відчуття нерозуміння з боку батьків, а також брак емоційної підтримки. При цьому батьки часто переоцінюють рівень своєї відкритості й комунікативної доступності. Понад третина опитаних підлітків прямо вказала на наявність психологічної дистанції з батьками, водночас лише 13% батьків визнали таку проблему. Також було виявлено, що способи вирішення конфліктів суттєво варіюються залежно від типу сім'ї. У повних сім'ях частіше фіксується компроміс, тоді як у неповних — відсутність чіткої стратегії завершення конфлікту. Це сприяє затяжному напруженню та хронічному дистанціюванню.

Цікавим є те, що значна частина респондентів серед батьків висловила готовність брати

участь в освітніх курсах, що засвідчує потенціал для позитивної трансформації стилю виховання. Варто також відзначити гендерний дисбаланс серед батьків-респондентів — чоловіки були представлені значно меншою мірою, що актуалізує тему їхньої залученості у процеси комунікації з дітьми.

На основі проведеного аналізу виявлено ключові чинники, що посилюють дистанцію: цифровий розрив, батьківське вигорання, емоційне нехтування, жорсткий контроль і відсутність підтримки. Водночас дослідження засвідчило потенціал для подолання відчуження через розвиток емпатійної взаємодії, адаптацію батьків до нових форм комунікації, створення спільного часу й простору для діалогу. Разом із тим, дослідження виявило низку аспектів, які потребують подальшого вивчення. Передусім — глибинне дослідження досвіду самих підлітків щодо дистанціювання, особливо в умовах цифрової комунікації, а також емпіричне вивчення ефективності різних практик відновлення зв'язку в родині із різною структурою. Актуальним залишається також питання впливу соціального становища та регіональних особливостей на рівень і форму дистанціювання.

Отже, можемо стверджувати, що дистанціювання є результатом поєднання психологічних, комунікативних та ціннісних факторів. А його дослідження потребує комплексного підходу, що інтегрує соціологічні, психологічні, педагогічні та культурологічні аспекти та можуть стати основою для створення освітніх, консультативних і соціальних програм, спрямованих на покращення комунікації в сучасній українській родині.

Література

1. Алексєєнко Т.Ф. Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків і дітей у теорії поколінь. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. №3(100). 2018. С. 68–76.
2. Ващенко І.В., Кондрацька Л.В. Особливості сімейних взаємин у сучасних подружніх парах. *Наука і освіта*. 2005. С. 13–17. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/4494>
3. Волошенко М.О. Гендерні відмінності в питанні батьківства. *Science and Education*. № 4.2022. С. 29–33. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/17685>.
4. Козлова І.В. Профілі культурних конфліктів у сучасному українському місті. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. № 4. 2010. С.189–198.
5. Кравченко Г.С. Роль сім'ї та шлюбу в сучасному суспільстві – соціально-філософський аспект. *Наукове пізнання: методологія та технології*. №1(42). 2019. С. 51–58. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6692/1/Kravchenko.pdf>
6. Склярчук А.В. Психологія соціалізації у проблемній сім'ї. *Науковий вісник Херсонського*

державного університету. №4. 2018. С. 96–101. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2018/4_2018.pdf

7. Стрельник О.О. «Погані батьки»: Соціальне конструювання батьківства як проблеми. *SOCIOПРОСТІР: Міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. № 4(15). 2015. С. 48–54.

8. Цуркан Т.Г. Взаємини дитини і батьків як визначальний фактор впливу на формування особистості. *Наука і освіта*. №3. 2015. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_3_23

9. Шаталович І.В., Шаталович О.М. Сутність сім'ї у традиційній та сучасній культурі (філософський аналіз). *Грані*. № 25(3). 2020. С. 36–41. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1779>

10. Слюсар Л.І. Специфіка батьківства у сім'ях різних типів: проблеми, ризики та шляхи їх мінімізації. *Демографія та соціальна економіка*. № 3 (31). 2017. С. 24–36. URL: <https://dse.org.ua/archive/31/2.pdf>.

Анотація

Уманець Н. А. Комунікативна складова дитячо-батьківських взаємин у сучасній сім'ї. – Стаття.

В даний час, незважаючи на всі складнощі, сім'я і в нових для країни соціально-економічних умовах продовжує залишатися основним інститутом соціалізації дітей. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина перебуває впродовж значної частини свого життя, і за тривалістю свого впливу на особистість жоден з інститутів виховання неспроможний зрівнятися з сім'єю. У сучасній соціокультурній реальності батьківству надається важливе значення у питаннях виховання дитини та інтеграції її в соціальний простір. Трансформації сучасної української сім'ї, специфіка яких полягає у збереженні традиційності і наступності, і в той же час – відкритості новому, відбуваються на тлі соціальних змін, пов'язаних з поколіннєвими зрушеннями. У життя входить покоління з іншими цінностями та поглядами. Не дивлячись на збереження високої значущості сім'ї та міжпоколіннєвих відносин змінюються поведінкові патерни. В останні роки виникли абсолютно нові явища та форми підтримки сімейної комунікації, які не мали раніше поширення.

В емпіричній частині статті представлені результати дослідження дитячо-батьківських взаємин, як з боку дитини, так і з боку батьків. На матеріалах емпіричного дослідження розглядаються проблеми комунікації між батьками та дітьми, доводиться одночасне існування старих та нових явищ і тенденцій міжпоколіннєвих відносин. Результати дослідження свідчать, що хоча більшість опитаних родин мають функціональні моделі виховання з високим рівнем емоційної підтримки та демократичним стилем взаємодії, все ж залишаються фактори, які можуть сприяти дистанціюванню між батьками і підлітками. Разом із тим,

дослідження виявило низку аспектів, які потребують подальшого вивчення. Передусім – глибинне дослідження досвіду самих підлітків щодо причин дистанціювання з батьками, особливо в умовах цифрової комунікації, а також емпіричне вивчення ефективності різних практик відновлення зв'язку в родинах із різною структурою.

Ключові слова: сім'я, батьківство, батьківсько-дитячі взаємини, соціокультурна реальність, дистанціювання, цифрова комунікація.

Summary

Umanets N. A. The communicative component of child-parent relationships in the modern family. – Article.

At present, despite all the difficulties, the family continues to be the main institution of socialization of children even in new socio-economic conditions. Thus, the way parents will be able to adapt to new realities caused by sharp changes in the socioeconomic conditions concerning family life will result in carrying out its socializing role as well as its impact on the value orientation of the young generation. Under the modern sociocultural reality, parenthood is highly prioritised among the issues of education of children and their integration into the social space. Transformations of the modern Ukrainian family, the specificity of which consists in the preservation of traditionalism and continuity, and at the same time – the openness to new things, occur against the background of social changes associated with generational shifts. A generation enters life with different values and attitudes. While maintaining the high significance of the family and intergenerational relationships, behavioral patterns change. In recent years, both absolutely new phenomena and forms of maintaining family communication have emerged, as well as relatively new ones that did not have wide distribution earlier.

The empirical part of the paper presents the results of a study on child-parent relationships both from the point of view of the child and of the parents. The results of the study indicate that although the majority of families surveyed have functional parenting models with a high level of emotional support and a democratic style of interaction, there are still factors that can contribute to distancing between parents and adolescents. Based on the materials of the empirical study, the problems of communication between parents and children are examined, and the simultaneous existence of old and new phenomena and trends in intergenerational relations is proven. First of all, an in-depth study of adolescents' own experiences of distancing, especially in the context of digital communication, as well as an empirical study of the effectiveness of different practices of restoring communication in families with different structures.

Key words: family, parenthood, parent-child relationship, sociocultural reality, distancing, digital communication.

Дата надходження статті: 29.10.2025

Дата прийняття статті: 10.11.2025

Опубліковано: 15.12.2025